

vatră adâncită. Ca material de construcție a locuinței, intrau părți din craniile de mamut și alte oase mari ale acelorasi animale, formind o îngrădire destul de solidă; oasele erau înfipte vertical în pământ pînă la adîncimea de 30 cm sub nivelul podelei locuinței și erau foarte apropiate unele de altele, pe alocuri formind un perete compact; unele și-au păstrat aproape poziția inițială verticală.

Această îngrădire forma partea de jos a pereților locuinței și servea totodată ca sprijin pentru prăjinile de lemn din care era construită partea superioară. Această colibă-sălaș era acoperită cu piei de animale, crengi sau iarbă; pentru fixarea acoperișului se puneau pe el oasele de animale, în special colții de mamut.

În locuință și pe lângă ea s-a găsit o mare cantitate de unelte de cremene, precum și multe așchii mici, care dovedesc că prelucrarea cremenei se făcea chiar în stațiune; aceasta poate fi datată în perioada mijlocie a epocii magdaleniene. O grupă deosebită o formează o serie mică de fragmente din cristal de munte și de o varietate a acestei roci. Este prima dată cînd aceasta se dovedește să fi fost întrebuințată într-o stațiune paleolitică tîrzie din U.R.S.S. Descoperirea ei prezintă un mare interes științific, deoarece nu putea fi adusă decît din cîteva locuri și distanțele erau destul de mari, așa încît deplasările vînașilor primitivi din acea perioadă erau frecvente și relativ ușoare. Caracterul construcției acestei locuințe o aseamănă cu descoperirile din celelalte stațiuni paleolitice tîrzii: Gonțî (cu îngrădire din craniile de mamut), Suponevsk, Eliseevici, Gagarino, Pușkari etc.

Creдем că nu e lipsit de interes să amintim că folosirea amplă a coarnelor de cerb — firescă la triburi de vînașori — a fost constatată și în alte regiuni, ca de pildă la Tévéc, în Franța (Bretania), unde în unul dintre cele 10 morminte descoperite chiar în așezarea mezolitică s-a găsit un fel de îngrădire de coarne de cervus elaphus, care învelea sau încorona oasele omenești.

Ana Matroenco

„ORAȘE“ NEOLITICE DIN MILENIUL VII Î. E. N. ÎN PALESTINA

Deși marea vechime a culturilor neolitice din Asia Anterioară este un fapt bine cunoscut, anunțarea nu numai a unor culturi neolitice din mileniul VII, dar chiar a unor „orașe” din această vreme, poate părea cu drept cuvînt surprinzătoare și de-a dreptul neverosimilă. Și totuși acestea sînt concluziile la care s-a ajuns pe baza metodei „radiocarbonului 14”, în legătură cu unele descoperiri de la Jerichon, în Palestina, făcute în anii de după cel de-al doilea război mondial. În tell-ul de lângă această localitate, unde se întreprind săpături de mai bine de două decenii, ultimele campanii de lucru au dus de altfel și în alte privințe la rezultate cu totul neașteptate, după cum se poate citi, între altele, în comunicarea cercetătoarei engleze Kathleen M. Kenyon (*Jericho and its Setting in Near Eastern History*), publicată în ultimul fascicul al revistei „Antiquity” pe 1956 (nr. 120, decembrie 1956, p. 184 — 195).

În urma cercetărilor anterioare se ajunsese la concluzia că în această regiune se constituiseră așezări sătești („village”) la sfîrșitul mileniului V; spre sfîrșitul mileniului IV s-au dezvoltat adevărate orașe, care în mileniul III au dus la constituirea statelor. O dată cu săpăturile prof. Garstang din 1935, au apărut și primele surprize la Jerichon, rezultatele ne mai împăcîndu-se nici cu această schemă relativ simplă și nici cu ceea ce am putea spune

că a constituit „un loc comun” în doctrina arheologică, și anume că neoliticul este caracterizat și prin prezența ceramicii. Într-adevăr, sub straturile neolitice cu ceramică, Garstang descoperise la Jerichon și o așezare neolitică fără ceramică. E drept că punctele în care ulterior s-au constatat așezări neolitice fără ceramică în Asia Anterioară s-au înmulțit între timp, dar la acea dată descoperirea era neașteptată.

Săpăturile reluate la Jerichon de Kathleen M. Kenyon au amplificat datele cunoscute și au dus la constatări deosebit de importante. Sub straturile așezărilor neolitice sâsești identificate prin săpăturile anterioare, au ieșit la iveală două așezări neolitice și mai vechi, cărora autoarea le dă — nu fără o anumită îndreptățire, cum se va vedea — numele de „orașe”. În ultimul dintre aceste „orașe” (din punct de vedere cronologic, bineînțeles, și deci primul ieșit la iveală), locuitorii își construiau case spațioase, compuse din mai multe încăperi dreptunghiulare, comunicând între ele prin „întrări”, dintre care unele erau închise cu uși. Unele încăperi mai mici par să fi fost camere de provizii. Atât pereții cât și „podeaua” erau acoperite cu un strat de tencuială de gips, foarte îngrijit lustruită și vopsită, așa încât pentru indicarea populației de la care au rămas aceste locuințe, autoarea folosește termenul de „populație cu podele fețuite”; pereții sînt făcuți din cărămizi relativ cilindrice, dar turtite pe ambele fețe. Se pare că diferitele camere erau dispuse în jurul unor curți centrale, în care erau vetrele de bucătărie. Important este faptul că în unele locuri s-au putut preciza pînă la douăzeci de niveluri succesive de podele de locuințe avînd aceleași caracteristici, ceea ce desigur indică lunga durată a acestei așezări. În locul vaselor de lut se foloseau străchini și boluri de piatră lustruită, minunat finisate, ciocane de piatră, pisăloage, rîșnițe grosolane de mîna, o mare cantitate de piatră de lustruit etc. Obiectele de silex sînt tipice pentru neoliticul de tip T'ahunian din Palestina, descoperindu-se între altele lame pentru seceri: lipsesc în schimb cu totul topoare, tîrnăcoape sau sape. Deși prezența secerilor dovedește cultivarea plantelor, nu s-a găsit nici un instrument adecvat pentru săparea pămîntului. Pe de altă parte se foloseau fогоjini pentru pus pe sol sau pe podea, întocmai ca și astăzi.

Viața religioasă pare a fi fost și ea dezvoltată: cităm descoperirea unei cămăruțe cu o nișă și cu un pedestal de piatră, între dărîmăturile vecine aflîndu-se o piatră tăiată în formă de coloană grosolană, desigur tocmai în legătură cu nișa: întregul ansamblu constituie un element legat de religie și deci de „credința într-o forță impersonală”, cum se exprimă autoarea. Ori cât de mare e diferența de timp, nu ne putem împiedica să nu ne gîndim la cultul coloanei din Creta și din alte locuri! La acestea se adaugă mici figurine feminine de piatră, cu brațele pe piept, și altele de animale, toate de piatră. În centrul unei alte camere mai mari se afla un bazin rectangular, tencuit și puternic scorojit de foc. Cea mai importantă descoperire în legătură cu preocupările din acest domeniu o constituie ceea ce autoarea numește „cultul craniilor”. De obicei morții erau îngropați în casă, sub podea. Foarte adesea craniile erau despărțite de trunchi; restul oaselor, inclusiv maxilarul inferior, rămînea locului, deși alteori toate oasele erau răvășite pentru a se lua craniul, după ce carnea putrezise aproape de tot. În colțul unei camere s-a găsit îngropat sub podea un craniu; în altă cameră erau șapte cranii într-un singur loc, în timp ce restul oaselor erau toate îngrămădite sub podea. Autoarea se îndreaptă că aceste descoperiri ar trebui interpretate drept trofee. Dar dintre toate, cea mai excepțională descoperire este reprezentată fără îndoială de craniile ale căror trăsături au fost restaurate cu ghips, așa încît ele pot fi considerate drept portrete umane — fiind ca atare cele mai vechi opere de artă de acest fel. Iar calitatea execuției nu lasă nici o îndoială asupra talentului meșterilor, dacă privim planșa care însoțește articolul! Mă întreb dacă nu s-ar putea stabili o anumită legătură între descoperirile de cranii de la Jerichon și cele două grămezi de cranii de la Offnet-Bavaria, ca cu obiceiul destul de frecvent de înmormîntare zclată a craniilor în neolitic.

În 1952, când autoarea descoperise zidul acestui „oraș”, îl numise *cel mai vechi* zid de cetate cunoscut în lume. Ulterior, aproape drept sub acest zid, s-a găsit un sistem defensiv complex, separat însă printr-un interval de timp considerabil, judecând după grosimea depunerilor: un șanț tăiat în stîncă, larg de 9 m și adînc de 2,50 m, în spatele căruia se afla un turn masiv de blocuri de piatră, avînd un diametru de 10 m și păstrîndu-se pe o înălțime de peste 8 m! Nici aceste întărituri nu reprezintă însă începuturile primului „oraș” de la Jerichon, căci aparțin abia fazei a treia a lui, sub care există mărturii din celelalte două faze mai vechi. Din faza cea mai veche s-a găsit în turn o scară cu 27 de trepte de blocuri de piatră netezite cu ciocanul; rostul acestei scări e încă neprecizat, iar întreaga construcție „pare de necrezut pentru omul neolitic”, cum spune chiar autoarea.

Casele acestui prim „oraș” neolitic diferă de acelea din orașul de deasupra. Ele sînt construite din cărămizi plate pe o față și bombate pe cealaltă (autoarea le numește „*bricks with flat bases and hog-backed tops*”; forma acestor locuințe este rotundă și ele au fost săpate puțin în pămînt. Se pare că acoperișul era făcut din ramuri de copaci și avea forma de stup primitiv. Deși inventarul descoperit nu a fost încă studiat, se poate spune că el diferă cu totul de cel găsit în așezarea de deasupra: alături de obiecte de silex, sînt de remarcat bolurile de piatră etc., precum și „o remarcabilă serie de unelte de os” de tip pînă acum necunoscut în Palestina.

Este deci vorba, după autoare, de două grupe diferite de populație, unul caracterizat prin casele cu podele tencuite și celălalt prin case cu cărămizi cu baza plată și spinarea arcuită, forma locuințelor fiind de asemenea diferită. Amîndouă sînt însă neolitice și nici una dintre ele n-a cunoscut ceramica. Depunerile acestor două „orașe” neolitice, avînd o grosime de circa 12 m, sînt suprapuse de alte resturi neolitice, cu ceramică, dintre care cele mai vechi (situate deci deasupra ultimului „oraș”) se pot asemui cu cel mai vechi strat de la Byblos, iar cele ulterioare cu Ras-Shamra, Mersin și Hassuna. Deoarece data atribuită în chip obișnuit ultimei așezări variază între 4500 — 4000 î.e.n., autoarea este sigură că cele două „orașe” neolitice sînt anterioare anului 4500 și datează probabil chiar din mileniul VI î.e.n.

Elementul determinant la alegerea colinei de la Jerichon pentru așezare l-a constituit — ca în atîtea alte cazuri — un izvor bogat de la poalele colinei, care asigura în această regiune aridă apă și vegetație, fiind aci adevărată oază în deșert. Deocamdată nu se poate preciza dacă resturile de cereale provin de la plante cultivate sau de la plante sălbatice, deoarece n-au fost încă studiate; de aceea nu se poate ști dacă cei mai vechi locuitori ai acestei oaze practicau agricultura. Multe oase aparțin sigur animalelor sălbatice (gazele etc.), iar despre celelalte nu se știe dacă aparțin unor specii domesticate, căci n-au fost studiate. Dar deoarece așezările erau mari (autoarea se gîndește la circa 3 000 locuitori), e greu de presupus că locuitorii trăiau numai din vînat. Pe de altă parte nu se poate încă preciza de unde au venit primii locuitori ai Jerichonului. A doua populație orășenească a ajuns aci cu o cultură în plină înflorire, cu planuri de case și metode de construcție devenite stereotipe și cu celelalte elemente de cultură materială formate, care au evoluat destul de puțin de-a lungul perioadei reprezentată de diferitele niveluri succesive. Părerea autoarei este că primapopulație (se folosește mereu expresia „*people*”) și-a construit întăriturile pentru a se apăra de aceștia din urmă. Cît privește așezările următoare — cu ceramică — ele erau simple așezări de tip sătesc și aparțin unui stadiu bine cunoscut în Orientul apropiat, care progresînd treptat a ajuns în mileniul III î.e.n. la stadiul urban în văile rîurilor.

Țînd seamă de caracteristicile uneltelor de silex (de tip Tahunian) din a doua așezare „urbană” de la Jerichon, populația acesteia poate fi legată de purtătorii silexurilor de acest

tip, care — în regiuni mai puțin favorizate decât valea Iordanului — trăiau încă o viață nomadă. Cele două „orașe” neolitice pre-ceramice de la Jerichon dovedesc o dezvoltare mult mai veche și mai rapidă a „civilizației urbane”, decât s-a bănuit până acum, chiar dacă neoliticul fără ceramică era cunoscut în ultimul timp. După aceste precizări, autoarea trece în revistă diferitele mișcări de populații și culturile materiale din epocile metalelor, și încheie cerînd să se întrebuițeze termenul de „lume veche” (*Old World*) în loc de Orientul Apropiat, iar pentru istorie revendică „o definiție mai largă, pe baza faptului că arheologia este o unealtă cu care istoria este dusă înapoi mult înaintea apariției scrisului”.

Comunicarea sumar rezumată pînă aci este urmată de o scurtă notă (p. 195 — 197) despre *Vrsta Jerichonului pe baza radiocarbonului*, scrisă de F. E. Zeuner, specialist în domeniul acestei noi metode de datare. Chiar datele la care se oprișe K. M. Kenyon pentru cele mai vechi așezări „orașenești” de la Jerichon ar fi ele înșele prea tîrzii! Într-adevăr, cele două probe făcute cu materiale din ultima așezare pre-ceramică au indicat datele de 6250 și 5850 e.n., ceea ce ar însemna implicit că primul „oraș” pre-ceramic de la Jerichon se coboară și mai adînc în mileniul VII î.e.n. Totuși, autorul face el însuși o serie de rezerve în privința rezultatelor la care a ajuns pînă acum, deoarece materialele studiate au fost de multe ori supuse unor condiții de zăcere în pămînt și de transformare chimică ce influențează mult rezultatele. În orice caz, dacă ne gîndim că la începutul mileniului VII Europa de nord abia se elibera de crusta de gheață ce o acoperise, vechimea „orașelor” de la Jerichon rămîne uluitoare. Descoperirea lor este pînă acum unică, săpăturile viitoare fiind chemate să lumineze mai bine toate problemele pe care le pune și asupra cărora nu s-ar putea face comentarii mai ample decât avînd la dispoziție un material documentar mai complet. Totuși, chiar ținînd seama de părerea autoarei că în alte tell-uri mai apropiate sau mai îndepărtate pot sta acoperite de milenii „orașe” similare celor de la Jerichon, nu putem să nu ne întrebăm ce au devenit acești primi constructori de orașe întărite și cum a dispărut înalta lor cultură materială?

Vladimir Dumitrescu

DIN ACTIVITATEA ARHEOLOGILOR IUGOSLAVI

I

În dorința de a face cunoscute lumii științifice din afara granițelor țării rezultatele cercetărilor și săpăturilor arheologice din R. F. Iugoslavia. Societatea arheologică iugoslavă a luat inițiativa lăudabilă de a publica un anuar în limbi străine, *Archaeologia Jugoslavica*, din care primul număr (I, Belgrad 1954, 138 pagini) a apărut încă de acum doi ani. Comitetul de redacție este compus din Spreeko Brodar, Jože Kastelic și Iosip Korošec (toți profesori la Universitatea din Ljubliana), redactorul-șef fiind binecunoscutul arheolog Miodrag Grbič, colaborator permanent al Institutului arheologic al Academiei Sîrbe de Științe din Belgrad. Așa cum se arată cu toată dreptatea în prefață, „Iugoslavia abundă în resturi culturale din toate perioadele arheologice, fiind greu de decis dacă trebuie menționate în primul rînd extraordinarele descoperiri arheologice din Serbia, Bosnia, Herțegovina și Slovenia, sau resturile antice din Dalmația și Macedonia”.